

Osvrti, prikazi, recenzije

Toni Spaseski

Osvrt na razmišljanja američkog filozofa, psihologa i reformatora obrazovanja Johna Deweyja o odgoju i obrazovanju u kontekstu suvremenog neoliberalizma

Osvrt otkriva duboke ideološke suprotnosti između Deweyjeve progresivne pedagogije i tržišno orijentiranog pristupa obrazovanju kakav danas dominira. U nastavku slijedi kratak pregled Deweyjevih temeljnih ideja te kritička refleksija u odnosu na neoliberalne prakse. Prvo nešto u vezi demokracije i odgoja te društvene inteligencije; nerazvijeno stanje društvenog znanja odražava se u odgoju i u stvaranju društvene politike u zakonodavstvu, područja za koja bi se moglo pretpostaviti da će inteligencija u njima biti najtrajnije aktivna. Primjer toga je znanost koja se poučava u našim školama kao predmet, a trebala bi se tretirati kao metoda same inteligencije na djelu integrirana u svakoj grani studija i u svakom detalju učenja. Prvi ozbiljni pokušaji integracije odgoja građanina i čovjeka s nastojanjem afirmacije individualnosti dao je baš Dewey tako da je odgoj konstituirao kao proces svakodnevne rekonstrukcije iskustva u okviru zajedničkih djelatnosti. Naši mozgovi

nisu ništa drukčiji od mozгова *Homo sapiensa*, fiziološki smo isti ljudi, nemamo dodatnih neurona ili boljeg oživčenja. Jedini razlog zbog kojeg smo danas bolji u razmišljanju i djelovanju jest taj da smo kroz godine iskustva skupili znanje i prenijeli ideje i informacije s jedne generacije na sljedeću. Iz tog prenošenja znanja na naše potomke, prijatelje, kolege iz naše pameti nastalo je nešto gotovo važnije od same vještine uma. Iz nje se razvilo učenje o tome kako dijeliti ideje i prenijeti vještine i znanje – nastanak odgoja i obrazovanja. Zato čovjek svoje socijalno biće obnavlja putem odgoja. Za razvoj личности odgoj nema cilj, nego on jest cilj. U skladu s time, demokraciju nije gledao samo kao način vladanja, nego kao oblik odgoja; kao oblik zajedničkog života, zajedničke izmjene iskustava (samo demokratsko društvo može imati demokratski odgoj).

Kao što je htio premostiti jaz između filozofije i probleme čovjeka, kako ih je Dewey zvao stvarajući ideje angažirane u političkim i

društvenim izazovima, tako su njegovi obrazovni spisi htjeli promovirati koncept da su ideje učenja najbolje napredovale radeći stvari, tj. da su učenje i radnja povezane aktivnosti. Kultura učenja napamet, memoriranje određenih činjenica i gotovo vojna disciplina u učionicama za Deweyja je besmisleno. Njegova razmišljanja dovela su do pitanja koliko je u našoj odgojnoj praksi prisutno stajalište koje pita koliko su mladi u stvarnoj mogućnosti da u toku svog odgojno-obrazovnog procesa vrše zajedničku razmjenu iskustava kao i kritičkog razmišljanja nužnog za neovisno djelovanje i razboritog opiranja moći slijepe tradicije i autoriteta? Poučavanje se svelo na dobivanje točnog odgovora, neovisno o razumijevanju, ono je postalo monotono i stereotipno. Kada je jedan engleski premijer slavno izjavio da djeca u školi moraju marljivije učiti, on se time otkrio – „obrazovanje“ je za njega bilo jednostavno sinonim za sve što se očekuje da naučiš u školi. Ništa više. Možemo se samo nadati da će doći do većeg prepoznavanja štete na tkivu današnjega kurikulumu (kvaliteti obrazovanja) koju stvara razmišljanje u relacijama odgovornost – testiranje. Indoktrinacija, puko navikavanje, oblikovanje „određenog“ ili „definiranog“ čovjeka putem odgoja je ono protiv čega se Dewey borio (citiram Deweyja; „postignuće je dobilo značenje nečega što dobro isplanirani stroj može učiniti bolje nego čovjek, a glavni učinak obrazovanja, postizanje života ispunjenog smislom, izgubljen je negdje usput“). Škole su nam postale nalikovati na tvornice – sa standardiziranom praksom, specijalizacijama u kurikulumu i profesionalizacijom radne snage. Takva politika škola je ono što „Glas poslovnog svijeta“ Konfederacije britanske industrije

u Ujedinjenom Kraljevstvu naziva „vještinama potrebnim za zaposlenje“. „Obrazovanje je proizvelo velik dio populacije koja je u stanju čitati, ali nije u stanju razlikovati što je vrijedno čitanja“ (socijalni povjesničar G.M. Trevelyan). Potrebe svijeta rada moraju biti sekundarne u odnosu na cvjetanje dječje imaginacije. Ne smije se u školama (usput, škola na jednoj, a odgoj i obrazovanje na drugoj strani, dva su fenomena, koji, nažalost, nisu nužno povezana) podučavati znanje koje je uglavnom predmet stručnog objavljivanja te iskazano simbolima, nego potrebno je podučavati znanje koje će naći svoje mjesto u strukturi društvenog života. Dewey je htio istinski odgoj, odgoj usmjeravanja i ukupnog formiranja ljudi, njihove socijalizacije, kulturizacije i personalizacije za njihov neprestan rast te oslobađanje od svih oblika prirodnih i društvenih ograničenja, dakle na ljudskoj komunikaciji, na predispozicijama za kritičko razmišljanje putem njihovih raznovrsnih iskustava. Reflektivno mišljenje je ono što se nalazi u središtu Deweyjeva odgoja i obrazovanja: odgoj i obrazovanje nisu učenje činjenica, to je proces koji se njeguje biti skeptičan i kritičan. Samo prihvaćanje činjenica učenja postaju ekskluzivno individualni i skloni su da postaju sebični. Još od Platona i njegove „Države“ postoje dvije divergentne struje mišljenja o odgoju i obrazovanju: hoćemo li djeci držati predavanja o činjenicama i idejama i govoriti im da ih uče, ili ćemo ih poticati na to da znanje otkrivaju sami? Razmislite koji je okvir za pedagošku praksu trenutno u „igri“ – mislim da je to praksa koja dobar dio učenja pretvara u mučenje, u nešto što ubija početnu znatiželju, umjesto da njeguje tu istu znatiželju, kreativnost i inventivnost već u začetku. Jedan od glavnih

problema bio je i ostao taj da su renesansa i otkriće tiska (koji su izrazito utjecali na razvoj mišljenja i obrazovanja te na mijenjanje svijeta) tadašnje pedagoge „pustile s lanca“, htjeli su sve odjednom, htjeli su da mladi uče sve: predmet nakon predmeta, činjenice nakon činjenica, pravila nakon pravila – opet, otišlo se iz jedne krajnosti u drugu. Učenje je postalo snažno usmjereno više na predmet nego na dijete. Kurikulumi su se razgranali, što je inače jako dobro, ali obrasci koju su usmjeravali te kurikulume u idućim stoljećima, ostali su nepromijenjeni. Racionalizam Toma Akvinskog te empirizam Johna Lockea i J. J. Rousseaua nisu, nažalost, prevladali praksu recitiranja popisa činjenica i učenja latinskih konjugacija.

Isto tako, bez socijalnoga stava unutar edukacije neće biti društvene dobiti. Doista, gotovo jedina mjera trenutnoga uspjeha je konkurencija - u lošem smislu tog pojma – komparacija rezultata na ispitima da se vidi koji je učenik uspio prije ostalih spremiti, akumulirati maksimalno informacije. Škola je tradicionalno razdvojena, dominira disciplina izolirana od običnih uvjeta i životnih navika onemogućavajući djeci da dožive raznovrsna iskustva u kojima se može od njih zahtijevati odgovornost, u kojima oni mogu donijeti točnu prosudbu. Kao prvo, promjena u socijalnom stavu odgoja mora biti jasno obilježena, mora biti jasno da cilj škole nije ekonomska vrijednost nego razvoj pojedinca te posredno i društvene moći. Odgoj je gledao kao funkciju emancipacije i progressa.

Spomenut ću i napad na Deweyjevu filozofiju obrazovanja, koji je pogrešan i netočan. Dewey nikada nije zagovarao da je obrazovanje jednostavno zadovoljavanje potreba i sklonosti

djeteta. Napada ono obrazovanje koje ima formalni i prazan koncept razvoja. Trenutno, dijete mora „spoznati stvari za sebe“ ne primajući odgovarajuće smjernice. Zagovaranje potpune slobode u edukaciji održava sentimentalnu idealizaciju dječjih naivnih hirova što neizbježno dovodi do uživanja i razmaženosti. Dewey najviše kritizira laissez-faire pristup obrazovanju. Spočitava da to što radeći kako nam je volja, jednostavno označava oslobođenje od istinske intelektualne inicijative i nezavisnosti i kada je neograničena sloboda izražavanja dozvoljena, djeca postupno postaju ravnodušna te im obrazovanje postaje dosadno. Tu nastaje odsutnost kumulativnog, progresivnog razvoja moći i stvarnog postignuća u rezultatima. Nasuprot tome, Dewey zagovara deliberativne smjernice obrazovanja. Obrazovanje je neprekidna rekonstrukcija gdje je progresivan pokret daleko od dječjeg nezrelog neposrednog iskustva do iskustva koje postaje bremenito sa smislom, sustavnijim radom i redom. Deweyjeva edukacijska shema insistira na jasnim ciljevima i vještog vodstva u njegovanju umjetnički kritičkog razmišljanja. To se jedino može postići pod inteligentnim vodstvom učitelja. On nije mislio da škola kao ustanova mora održavati vrijednosti prevladavajućeg društva, nego da bi škola trebala dostizati, tj. približiti se idealnijem društvu. Njegov cilj bio je oblikovati školu koja bi mogla biti suradnja društvenoj zajednici, školu u kojoj će metode mehaničkog učenja i repetitivni dril poučavanja biti zamijenjeni učenjem putem projekata vezanim uz realne životne aktivnosti. To podrazumijeva da djecu učite da budu kritična, što je, naravno, znatno teže nego ih poučavati da bez pogovora prihvaćaju ono što vi kažete

– razvoj kritičnosti je bit Deweyjeve filozofije odgoja i obrazovanja. Kultiviranjem kritičkog mišljenja stvaraju se uvjeti za odgoj poštenog i otvorenog građanina, građanina koji će npr. propitivati političke vođe, osporavati loše ideje te otkrivati „besmislice“. Tako usmjereno obrazovanje najbolja je garancija za efektivnije reforme i u ostalim socijalnim ustanovama.

Socijalizirajuća inteligencija kao društvena metoda treba biti glavna zadaća liberalizma. Neoortodoksna teorija tu se ne slaže s Deweyjem i njegovim instrumentalizmom (nešto je smisleno, istinito i vrijedno samo ako je sredstvo za praktičnu svrhu, tj. naglasak je na empirijskom istraživanju koje bi tražilo oslonac u posljedicama što ih proizvode konkretni ljudski čini) te ga proglašava plitkim i antiintelektualnim. Ali opasno je napasti Deweyja kada je u pitanju inteligencija u demokratskom društvu. Njegova najdublja vjerovanja, moglo bi se reći i njegov prvi princip, vezani su uz inteligenciju. Ona je posredovanje kod društvenih prijelaza, prilagođavanje između staroga i novoga da se ne bi ljudski život stavljao u šablone, institucionalne i moralne. S pravom upotrebom inteligencije čovjek se može uhvatiti u koštac s kompleksnim problemima u suvremenom svijetu. Dewey nije bio sentimentalist, njegova vjera u inteligenciju nije bila temeljena na naivnom optimizmu glede ljudske prirode. On je usprkos svim podmetanjima od strane kritičara tvrdio da čovjek nije prirodno inteligentan ili racionalan. Posljedica pretpostavke da je inteligencija nadarena karakteristika koju donosimo s rođenjem, bila je da ljudi mogu činiti samo s onim što su naslijedili. Takva sklonost psihometriji, mjerenju ljudskih sposobnosti ili IQ, te njezina

posvećenost ideji da je inteligencija više-manje nepromjenjiva dalo je sve veći poticaj segregaciji odgojno-obrazovnog sustava temeljenog na kategorizaciji djece putem testova. Takvi psiholozi i pedagoški stručnjaci izobličili su kurikulum, osudili su generacije djece na odgoj i obrazovanje u školama niže kvalitete. Inteligencija nije sposobnost uma koja se može ostvarivati po volji. Ona sadržava skup navika i odredaba koje treba pažljivo i deliberativno kultivirati, inače će nestati jer liberalizam kao i svaka druga teorija života pati od zbrkane neizvjesnosti zbog brze i raznolike promjene za koju nije intelektualno ni moralno spreman. Jedino prilagođavanje koje ne treba uvijek činiti iznova jest ono koje se provodi pomoću socijalizirajuće inteligencije kao metode. Zadaća joj je da stvori djelatnu povezanost između starih navika, običaja, institucija, vjerovanja i novih uvjeta. Individualistički prigovor pojmu inteligencija, da prosječni građanin nije obdaren takvim stupnjem inteligencije koji je potreban da se ona rabi kao metoda te njezino poistovjećivanje s prirodanim talentima pojedinaca floskula je kojom su se koristili i koriste oligarsi, antidruštvenjaci i skriveni liberali, koji ne dopuštaju da prosječni pojedinac ima pristup bogatim zalihama akumuliranog bogatstva čovječanstva u znanju, idejama i ciljevima. Ne postoji društveni poredak koji kao jednu od svojih glavnih svrha ima uspostavljanje uvjeta koji će masu pojedinaca potaknuti na to da prisvoje i uporabe ono što im je dostupno. Uspjeh u proizvodnji, kao primjer koji sam uzeo, često zahtijeva podjelu rada. Ova podjela bit će i je mehanička rutina sve dok radnici ne vide tehničke, intelektualne i društvene odnose sadržane u onome što čine i koje nisu povezane s nji-

hovom sviješću, nego tek s njihovim vanjskim djelovanjima (tu Dewey kaže da, citiram, „pitajna iznosa zarade koju radnik prima, kupovne moći ove zarade, sati i uvjeta rada na kraju krajeva su sekundarna“ te „problem rada i zaposlenja, kojega smo tako akutno svjesni, neće biti riješen pukim promjenama najamnine, radnih sati i sanitarnih uvjeta“). Polje djelovanja inteligencije sužava se i obuhvaća samo pojedince i elemente koje se odnose na tehniku proizvodnje i prodaju dobara. Naime, malo je pojedinaca koji imaju prirodenu sposobnost kao što su je imali James Watt, George Stephenson, Nikola Tesla, Albert Einstein i ostali, ali ne postoji nijedan pojedinac koji je tako priprost da ne bi mogao inteligentno koristiti ta utjelovljena inteligencije jednom kad su ona postala dio organiziranih sredstava udruženog življenja. Ponavljam, ne na Aristotelov način navikavanja uma da se misli kako je istina nešto već znano, ne na logiku argumentacije, dokaza ili demonstriranja, nego na logiku otkrića. Koristiti logičko rasuđivanje i pasivnu akumulaciju bilo kojeg broja opažaja – što su stari nazivali iskustvom – korisno je, ali nije dovoljno da bi se doprlo do znanstvenih principa i zakona prirode koji ne leže na površini, nego treba potaknuti istraživanje koje prodire puno dublje u tajne prirode. Stoga je posao liberalizma ponajprije odgoj u najširem smislu riječi. Uzet ću za primjer tvorca modernoga mišljenja Francisa Bacona i njegov naglasak na društveni faktor u traganju za znanjem i njegovim granicama. To znači ne samo školovanje kao dio odgojnog rada, nego moraju se uključiti i svi utjecaji koje idu za tim da se oblikuju stavovi, želje i vjerovanja da ne bi došlo do neželjenog rascjepa između iskustva koja se stječu u neposrednom

ljudskom druženju i znanja koja se stječu u školi. Jedino se na taj način mogu osloboditi društveni uzroci intelektualne revolucije.

Isto tako, odgojni zadatak ne može se izvršiti samo pasivnim radom na umu i karakteru čovjeka, moraju se kod njega izazvati i akcije koja će težiti zbiljskoj promjeni u sadašnjim institucijama – promjena organiziranom inteligentnom akcijom kao glavnoj metodi nasuprot sveprisutnoj ovisnosti o sili, moći. Kriza u liberalizmu povezana je s propustom da se razvije odgovarajuća koncepcija inteligencije uklopljene u društvene pokrete te čimbenika koji im daje smjer. Bez oslanjanja na obaviještenu političku inteligenciju izravna akcija u ime proklamiranih liberalnih ciljeva lako može skončati u političku neodgovornost. Tu vidim neuspjeh demokracije, neuspjeh u nepodužimanju koraka da se stvori onaj tip društvene organizacije koji će potaknuti socijalizirano širenje inteligencije. Ohrabrivanje upotrebe inteligencije u svim sferama ljudskog djelovanja trajni je zadatak kreativne demokracije. Istinski se ljudski odgoj, definiran kao „tretman impulsa mladih, jer je impuls neophodan izvor oslobođenja koji zakočene navike obogaćuje svježinom“, sastoji u inteligentnom usmjeravanju urođenih aktivnosti u svjetlu mogućnosti i nužnosti društvene situacije, što je prva poluga društvene reforme.

Dogma da se Dewey postojanom rekonstrukcijom uvijek prilagođava postojećem društvenom okruženju pogrešna je. Istina je, on uvijek ističe rekonstrukciju okoliša, ali u svrhu stvaranja vlastitog iskustva u nešto više, idealno i vrijedno – to je njegova etika prilagodbe. Bez toga moderno tehnološko društvo stvara poslušnog te pasivnog pojedinca. To je, po njemu,

najveća prijjetnja demokratskog društva zato što vodi k nedostatku individualnosti i većoj prosječnosti osoba. Trenutna prirodna tendencija postojećih socijalnih ustanova je da se čovjek oblikuje u pasivno prilagodljivo stvorenje koje je izgubilo svoju slobodu i individualnost.

Dewey sebe smatra više instrumentalistom nego pragmatičarem te odbacuje popularnu koncepciju pragmatizma. Tu upozorava da „pragmatične“ posljedice nisu apriori praktične u smislu značenja samog termina, termina koji je postavio jedan od utemeljitelja pragmatizma William James (najopćenitije, za Jamesa je istina svedena na korisnost, to znači da je neka teorija ili stav istinit onda kada je korisno u njega vjerovati, kada ima korisne posljedice, više ili manje materijalne korisnosti). Ali posljedice mogu biti i „estetske, političke, moralne, religiozne ...“ Kritičari, posebno logički pozitivisti preferirali su specijalni tip posljedica, posljedice koje su izravno vidljive. Dewey je proglasio takvu doktrinu striktno verifikacije kao pogrešnu koncepciju iskustva. Argumentirao je tako da je iskustvo prožeto bezbrojnim kvalitetnim nijansama i sadržava mnogo više nego što je prepoznato u filozofiji pozitivista. Deweyjev instrumentalizam kvalitetnim raznolikostima iskustva naglašava ulogu budućih eksperimentalnih posljedica u shvaćanju i vrednovanju ideja i hipoteza.

Isto tako, njegovi kritičari posebno su se okomili na njegovu teoriju ljudske prirode kazavši da je on čovjeka i njegovo znanje doveo na razinu koje ga karakterizira kao tehnološku životinju, nemoćno biće koje radi, stvara i ide prema cilju koji nikad neće dostići. John Dewey insistira na tome da znanje nije jednostavno nešto što se događa u našim glavama, nego uk-

ljučuje i aktivnu manipulaciju okoliša. Čovjek dobiva specifično znanje kada se priroda približi racionalnijem planu i kada daje odgovor na specifična pitanja. Takav način djelovanja on naglašava kad su u pitanju i moralne situacije, kada se mora donijeti najmudrija i najdublja odluka. Tu je jako pažljivo analizirao i istaknuo konzumaciju takve aktivnosti unutar iskustva. Postoje iskustva koja su integrirana i estetski koherentna. U Deweyjevoj terminologiji ona su od vitalnog značaja te su smisljena i imaju vrijednost. Takva iskustva izvor su onoga što je vrijedno u našim životima. Uvijek će biti novih konflikata i problema koje treba riješiti, ali s upotrebom inteligencije unutar iskustva možemo osigurati takve vrijednosti koje život čine vrijednim živjeti. Na tim temeljima baziran je njegov instrumentalizam; instrumentalan je zbog stjecanja intelektualne i praktične kontrole nad problematičnim situacijama; instrumentalan je zbog obogaćivanja iskustva te neposredne važnosti onih iskustava koje dolaze.

Temeljem svega rečenoga, liberalni duh mora biti obilježen vlastitom slikom obrasca: to je društvena organizacija koja će omogućiti djelotvornu slobodu i mogućnost za osobni razvoj uma i duha svih pojedinaca. Sadašnja materijalna sigurnost koja je postavljena kao preduvjet ciljevima liberalizma, pojedince tjera k racionalizacijama, drugim riječima, zaštitnim maštarijama. Za takve imperativne materijalne uspješnosti pojedinci nisu ni intelektualno ni moralno spremni. Zbog toga se većina još uvijek poziva na materijalnu sigurnost kao cilj, a ne na način života koji ta sigurnost omogućuje. Nesigurnost više ne potječe od prirode i oskudice na čijim je temeljima bio izgrađen kapitali-

zam. Ona se nalazi u institucijama i uređenjima koje su pod ljudskom kontrolom. Zbog toga nesigurnost nije danas motiv za rad i žrtvovanje, nego za očajavanje. Ono što nam nosi znanstveni napredak te s njima i institucije koje se njima prilagođavaju kako bi ozbiljile moguće obilje, većina za njih koriste nazive kao što su individualizam, socijalizam ili komunizam, umjesto da se uoči mogućnost ili nužnost ostvarenja onoga što se može i što treba biti. Cilj ne smije biti ekonomska dobit i sigurnost, nego razvoj pojedinaca i prave vrijednosti.

Liberalizam mora biti privržen cilju koji je postojan i fleksibilan, mora težiti oslobođenju pojedinaca tako da ostvarenje njihovih sposobnosti može biti zakon njihova života. Mora biti privržen upotrebi oslobođene inteligencije kao alternativnoj metodi društvenog usmjeravanja tijekom preobražaja koja se događaju u obitelji, školi, znanosti ... Njegov je posao najprije odgoj kako bi mogao promijeniti obrasce vjerovanja i ciljeva koji još uvijek vladaju ekonomskim institucijama stvorenih u doba kada su pojedinci proizvodili svojim rukama. Odgoj mora pomoći u stvaranju navika uma i karaktera, intelektualnih i moralnih obrazaca koji su negdje blizu sadašnjim zbivanjima. Sila je, a ne inteligencija ugrađena u postupke postojećeg društvenog sustava, te kod stvaranja promjena ona u pravilu dolazi kao prinuda, bilo da ona dolazi s lijeva ili s desna. Pogrešno je da inteligenciju shvaćamo kao individualni posjed a njezino korištenje kao individualno pravo, pritom ne umanjujući plemenitu bitku koju su rani liberali vodili u ime individualne slobode misli i izražavanja. Teoriju uma koju su zastupali rani liberali nadilazila je ovisnost o prošlosti, ali nije dospjela do ideje

eksperimentalne i konstruktivne inteligencije. Sadašnji liberalizam treba preuzeti odgovornost i jasno dati do znanja da je inteligencija društvena imovina, obdarena funkcijom koja je javna kao i njezino podrijetlo koje se nalazi u stvarnosti, u društvenoj suradnji. Gdje bi završile prirodne znanosti - matematika, fizika, kemija, astronomija - ako bi imale pravo na privatnu savjest? Kako bi se inače provodile kritike ideja, hipoteze, teorije i zakona nego na osnovi društveno nastalog korpusa znanja i pomoću metoda koja nisu privatnog podrijetla niti vlasništva? Napredak brodova načinjenih od pruća i kože do preoceanskih brodova nije napredak ljudske prirode; to je napredak društva - napredak pojedinačnih napora da se postigne zajednički cilj. Takvim se stvarima, a ne apstraktnoj psihologiji trebamo obratiti želimo li saznati prirodu inteligencije. Inteligencija u politici poistovjećuje se samo s „neinteligentnom“ raspravom i uvjeravanjem, znači oslanja se na simbole koje se u stranačkoj politici često koriste kao zamjena za stvarnost. Previše toga prepuštamo neodgovornim „ideološkim tipovima“ koji će „deklamirati“ iliti učiti napamet načela, koji će se mučiti s moralnim pitanjima, ljudskim pravima ili tradicionalnim problemima čovjeka i društva te na kraju ponuditi ništa više od trivijalnosti. Ti iracionalni ideološki tipovi, s obzirom na to da su razmaženi te da im je moć na dohvat ruke, ne brinu se niti se moraju brinuti zbog takvih pitanja, nego, nažalost, stvaraju i nameću jednu patološku razinu shvaćanja ljudskog života.

Kao što kaže Dewey, upravo je posao inteligencije kao društvene metode taj da na pravi put vrati ideje demokracije i liberalizma, tj. koncepciju izvorne demokracije u društvu. Poseb-

no kod obrazovanja budućih građana demokratskog društva ne smije se dozvoliti pasivna asimilacija činjenica i kulturnih tradicija, nego treba izazvati um da u ovom složenom svijetu postane aktivan, kompetentan i promišljeno kritičan. Slab, nepokretan, pasivan te „neinteligentan“ narod najveća je prijetnja slobodi. Rješenje je moć pojedinaca da prisvoje i odgovore inteligenciji, znanju, idejama i ciljevima koji su integrirani u društvu u kojem žive. „Novi svijet“, unatoč svojim divnim dostignućima u sferama tehnike, životnog standarda i raznolikog kulturnog procvata, još uvijek zaostaje za imperativima Deweyjeve socijalne filozofije.

Rješenje vidim tako da pojedince treba putem socijaliziranog širenja suradujuće inteligencije uputiti k velikome korpusu društvenoga znanja, svim idejama i teorijama, dobrih i loših, da mogu putem rasprava i pomoću znanstvenih

metoda doći do rješavanja sveobuhvatnih društvenih problema te do društvenog sustava koji će im najviše odgovarati – bio to novi sustav ili mješavina državnih, tržišnih i demokratskih institucija. Putem inteligencije kao metode pojedinci moraju postati tvorci vlastitih sudbina (a ne kako to kaže John Gray, filozof politike: „prisiljeni smo živjeti kao da smo slobodni“), bez jednostranog i nasilnog nametanja tuđih ideologija, bilo da te ideologije dolazile s lijeva ili desna. Pojedinaac ne smije biti prihvaćen kao sredstvo za izvjesnu svrhu, kao sredstvo za nešto drugo zato što će se i odgoj postulirati na taj način. Razvoj znanosti i rada kao tehnološke primjene znanosti, razvoj humanistike i umjetnosti, razvoj demokracije i emancipacije čovjekove osobnosti faktori su koji opredjeljuju pomjeranje prema individui kao integracijskom jezgru u procesima odgoja i obrazovanja.